

KAFDAĞI

Cilt3, Sayı:2, Aralık 2018, 71-93

Gönderim Tarihi: 21.07.2018

Kabul Tarihi:10.10.2018

ARDAHAN POSOF'UN ESKİÇAĞ TARİHİNE BİR BAKIŞ A View on the Ancient History of Ardahan Posof

Murat ÇİFTÇİ

Doktorant, Atatürk Üniversitesi Tarih Bölümü

murat.ciftci.4004@gmail.com

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Posof ilçesi, Erzurum-Kars Platosu'nun en kuzeydoğu ucunda yer alır. Su kaynakları, hayvancılık ve çayırılık alanları bakımından zengin olan bölge, iklim olarak çevre coğrafyalarda görülen karasal iklim özelliklerinin aksine daha ılıman bir yapıya sahiptir. Posof tarihin her döneminde siyasi ve ticari amaçlı işlev görmüş Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars tarihi yolunun geçiş güzergâhında bulunmaktadır. Bu yol sistemi Kars-Ardahan üzerinden hareketle Kafkaslara açılmaktadır. Geçiş güzergâhında yer almasından dolayı Posof, Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşim gören bir bölge olmuştur. Kars-Ardahan Platosunda birkaç Paleolitik merkezle birlikte en erken yerleşmeler Tunç Çağı'ndan itibaren ortaya çıkar. Tunç Çağı'ndan sonra bölgede dağınık halde yaşayan boylar Uruatri-Nairi Konfederasyonları döneminden sonra Urartu Devleti adı altında birleşmişlerdir. Çalışmamızda bölgenin Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşim gören bir bölge olmasındaki sebepler çevre kültürler kapsamında tarihsel ve arkeolojik açıdan ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Posof, Kafkasya, Urartu, Kimmer, İskit.

Abstract

Posof district is located at the northeastern tip of Erzurum-Kars Plateau. The region, which is rich in water resources, livestock and meadow areas, has a more temperate structure in contrast to the continental climate in the surrounding geographies. Posof is located on the transit route of the Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars historic road, which has been functioning for political and commercial purposes in all periods of history. This road system is opened to the Caucasus through Kars-Ardahan. Due to its location on the transition route, Posof has been a settlement area since the Bronze Age. The earliest settlements with a few Paleolithic sites in the Kars-Ardahan Plateau occur from the Bronze Age. After the Bronze Age, the scattered lengths of the region were united under the name of Urartian State after the Uruatri-Nairi Confederations. In our study, the reasons of the region being a settlement area from the Bronze Age will be discussed in terms of historical cultures and archaeological aspects.

Keywords: Posof, Caucasus, Urartian, Cimmerian, Scythian

Eski Çağlardan beri Anadolu ile Kafkaslar arasındaki bir kavşak olan Posof ilçesi, Ardahan il sınırları içerisinde bulunmaktadır. Ardahan, 41° 36' 13" kuzey, 40° 45' 24" güney enlemleri ve 42° 25' 43" batı, 43° 29' 17" doğu boylamları arasında bulunur. Ardahan, Anadolu coğrafyasının kuzeydoğusunda yer alan Doğu Anadolu Bölge 'sinin Erzurum-Kars Bölümü sınırları içerisinde yer almaktadır. 623 km² bir alana sahip olan Posof'un güneyinde Hanak, güneydoğusunda Damal, batısında Şavşat (Artvin) ilçeleri ile kuzeybatı, kuzey ve doğusunda ise Türkiye-Gürcistan Devlet sınırı yer almaktadır (Kaya, 2004, s. 1).

Posof ilçesi, Kür (Kura)¹ Irmağının bir kolu olan Posof Çayı ve kolları tarafından derince yarılmış engebeli ve yüksek bir bölgedir. Bu bölgenin batısında Yalnızçam Dağları'nın devamı olan Göze Dağı (3167 m.), güneyinde Ulgar Dağı (2804 m.), kuzeybatıda Büyükdağ Tepe (2639 m.), Kıрма Tepe (2567), kuzeyde Kalem Tepe (2292 m.), doğuda Güney Dağı (2250 m.) ve Harman Tepe (2750 m.) bulunmaktadır (Kaya, 2004, s.1; Kaya, 2005, s.71).

Posof İlçesi, Doğu Karadeniz ikliminin sert şeklinin hüküm sürdüğü görülmektedir (Ardahan İli 2016 Yılı Çevre Durum Raporu, 2017, s.2). Posof, Ardahan İli coğrafi sınırları içerisinde yer almasına rağmen iklim olarak çok farklı bir özellik göstermektedir. Ardahan'da görülen karasal iklim, Ulgar Dağının ardından itibaren yerini Karadeniz İklimine bırakmaktadır (Kaya, 2004, s. 21 vd.).

Relief şartlarının etkisiyle Posof Çayı Havzasında sıcaklık ve yağış gibi iklim elemanlarının kısa mesafede değişmesi nedeniyle farklı bitki toplulukları ortaya çıkmıştır. Sıcaklığın 10°C'nin üzerinde olduğu yerlerde Dışbudak, Gürgen, Kavak, Kızılağaç, sıcaklığın 10°C olduğu daha yüksek kesimlerde (1600-1900 m.) yayvan yapraklı ağaç türleri, 1800-2400 m. arası yükseltide iğne yapraklı ağaçlar, daha yüksek kesimlerde ise Alpin ve Subalpin Çayır yayılışı görülür (Kaya, 2004, s.69).

Posof coğrafyasının ana akarsu şebekesini Posof Çayı ve yan kolları meydana getirmektedir. Karaman Deresi, Değirmen Dere ve Sağır Deresi'nin Özbaşı Köyü yakınlarında birleşmesiyle Posof Çayı oluşmuştur.

¹ "Kür" Nehri sözcüğü; bu nehrin Ardahan İli Göle İlçesinden doğarak Hazar Denizi'ne dökülen Türkiye ve Ahıska adı verilen bölgedeki kısmını belirtir. Gürcü deyimi ile literatürümüze "kura" olarak aktarılmıştır Türkçe bir kelime olan Kür, Gür-Bol anlamındadır. "Kür" kelimesinin manası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; (Sertkaya, 2014, 8-9; Özgül, 2015, s. 162.)

Posof Çayı, batısında yer alan Göze Dağı üzerinden geçen su dağıtma çizgisi ile Çoruh Havzasından, güneyde ise Ulgar Dağı su bölümü çizgisi ile Kür (Kura) Nehri Havzasından ayrılır. Güneybatı-Kuzeydoğu yönünde 36 km yol aldıktan sonra sınırlarımızı geçip Gürcistan'ın Ahıska yakınlarında Kür (Kura) Nehrine bağlanır (Kaya, 2004, s. 57-58).

Posof bölgesini de içine alan tarihi ana yol güzergâhı, temelde doğu-batı yönlü olup, tarihin her döneminde ticari ve askeri amaçlı işlev görmüştür. Sözü edilen bu anayol sistemi, Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars yoludur. Bu yol, Kars-Ardahan güzergâhını takip ederek Kafkaslara açılır. Ayrıca bu ana yol, başka bir güzergâh olan Ağrı-Doğubayazıt üzerinden İran'a açılmakta olup stratejik bir öneme sahiptir (Ceylan, 2016, s.658; Ceylan, 2017, s. 519).

Yukarıda belirtilen bu yol güzergâhlarının yanında yine aynı derece büyük bir öneme sahip olan geçitler vardır. Bu geçitler Eskiçağda dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olan Kafkasya coğrafyasının devamı niteliğindeki Transkafkasya-Doğu Anadolu Kültürlerinin ortaya çıkıp yayılmasında büyük bir önem arz etmektedir². Bahsi geçen bu geçitlerden Erzurum, Artvin, Ardahan ve Kars illerini birbirine bağlayan Gürcü Boğazı ve Erzurum, Erzincan arasındaki bağlantıyı sağlayan Sansa Boğazı, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinin Kafkaslarla etkileşimini sağlaması yönüyle önemlidir. Bu geçitler öncelikle Karaz Kültürü olmak üzere M.Ö. 2. Bin yıl ve Erken Demirçağ

² Anadolu ile Kafkasya arasındaki kültürel etkileşimi sağlaması açısından büyük bir öneme sahip olan Transkafkasya-Doğu Anadolu kültürlerine bakacak olursak bunlar; Orta Tunç Çağı'nda Gürcistan'da ortaya çıkan Trialeti Kültürü, bu kültür hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: (Narimanishvili-Khimshashvili, 2009, s.28-32; Özgül-Ceylan, 2017, s. 27); M.Ö. III. Bin'in ortalarından itibaren Kuban Nehri'nin güneyinde ortaya çıkan Maykop Kültürü, Maykop Kültürü hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: (Markovin-Mungaev, 2003, s.71-74; Özgül-Ceylan, 2017, s. 29); Kafkasya'da Son Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağına geçişi temsil eden Kuban, diğer isimle Catacomb-Kaya Mezar kültürü, Ayrıntılı bilgi için bk.: (Tarhan, 1976, s. 361-362; Özgül, 2015, s. 30; M.Ö. 3955-3778); 3940-3780 yıllarına tarihlenen ve Kuzey Kafkasya'nın Erken Çiftçilik Kültürü olarak bilinen Sioni Kültürü, Ayrıntılı bilgi için bk.: (Mirskhulava-Chikovani, 2014, s.32-42;Özgül-Ceylan, 2017, s. 35); Kafkaslardan Doğu Anadolu'ya, Doğu Anadolu'dan günümüzdeki İsrail topraklarına kadar yayılım alanı bulan ve M.Ö. 3250-2000/1750 arası döneme tarihlenen Karaz Kültürü, Karaz kültürü hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: (Pehlivan, 1990, s168-175;Özgül-Ceylan, 2017, s. 32); ve M.Ö. 1500-1000'li yıllardan başlayarak Orta Asya bozkırlarından hareketle batı yönünde yayılım alanı gösteren bir Bozkır Kültürüdür. Bozkır Kültürü hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: (Tarhan, 1976, s. 358; Özgül-Ceylan, 2017, s. 36.)

kültürlerinin yayılmasında çok etkili olmuşlardır (Özgül-Ceylan, 2017, s. 32-33).

Eskiçağdan itibaren Kafkasya'da toplumsal yapıların ortaya çıkıp yayılmasında ayrıca çok önemli bir konuma sahip olan Daryal ve Derbent adında iki geçit de bulunmaktadır. Daryal geçidi, konum olarak günümüzde Osetya-Gürcistan sınırında olup, Güney Osetya'nın kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Diğer bir geçit olan Derbent ise Rabrazan ve Kabas arasında bulunan geçittir. Boğazdan Hazar sahiline kadar en geniş yeri kuş uçuşu 30 km'dir. Derbent şehir merkezinin bulunduğu en geniş alan 3,5 km olup güney yönünde Aglobi, Kullar ve Samurchay'a kadar 3-4 km devam ettikten sonra 40 km güneyde yer alan Azerbaycan'a ulaşır. Daryal, Derbent ve diğer birçok geçit Kafkasya'da erken dönemde mevcut olan kültürlerin Güney Rusya Coğrafyasına yayılmasında ve Kimmerlerin bu geçitler yoluyla Anadolu'ya girmesinde çok önemli bir vazife görmüştür (Özgül-Ceylan, 2017, 33 vd.).

Posof'un Eskiçağ Tarihi hakkında yürütülen çalışmalar çok azdır. Bu nedenle aynı coğrafi bölge içinde bir bütünlük arz eden yerlere (Ardahan-Kars) ait eskiçağ çalışmaları incelenmiştir. Bu kapsamda Paleolitik buluntu veren yerler tespit edilmiştir. Buna göre Güney Gürcistan'daki Dmanisi'de 1,7-1,8 milyon yıl öncesine tarihlendirilen kalıntılar ele geçmiştir³. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi içerisinde yer alan Kars ilinde Tombultepe⁴, Cilavuz/Susuz Yerleşmesi⁵, Borluk Deresi⁶, Kurbanağa Mağarası⁷ ve Yazılıkaya Yerleşmesi⁸ Paleolitik buluntu veren merkezlerdir.

Kuzeydoğu Anadolu'da Neolitik Çağ buluntusu veren tek yer Akçakale Adası'dır (Köroğlu, 1996, 378-380; Ceylan-Alp, 2004, s. 8; Alp-Ceylan vd. 2006, s. 376-378; Ceylan, 2011, s. 85-96; Ceylan, A.-Ceylan, A.

³ Güney Gürcistan Dmanisi'de ki Paleolitik kalıntılar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. : (Sagona-Zmansky, 2015, s. 9 vd.)

⁴(Kökten,1975, s. 102; Harmankaya-Tanımdı vd. 1996: Tombultepe; Bingöl, 2003, s.19-20.)

⁵(Kökten, 1943, s. 602-608; Harmankaya-Tanımdı vd. 1996: Cilavuz/Susuz; Bingöl, 2003, s.19.)

⁶ (Kökten, 1943, s. 608; Kökten, 1964, s. 18, Harmankaya-Tanımdı vd. 1996: Borluk Deresi; Bingöl, 2003, s.23-25; Ceylan, 2015, s. 173-176; Ceylan-Bingöl vd. 2018, s.84.)

⁷ (Karpuz, 1977, s. 1-5; Harmankaya-Tanımdı vd. 1966: Kurbanağa Mağarası; Bingöl, 2003, s. 25-26; Ceylan-Bingöl vd. 2018, s. 90.)

⁸ (Kökten, 1970, s. 2-16; Harmankaya-Tanımdı vd.: Yazılıkaya; Bingöl, 2003, s. 30-32.)

2018, s. 44). Kars ve çevresinde İ.K. Kökten tarafından yapılan araştırmalar sonucu Kalkolitik Çağ'a ait kalıntılar tespit edilmiştir. Ayrıca A. Ceylan ve benim de üyesi olduğum ekip tarafından yapılan yüzey araştırmalarında; Çıldır Bölgesinde Kalkolitik Çağ'a ait yerleşmeler tespit edilmiştir. Akçakale⁹, Beşiktepe Kalesi¹⁰, Sengertepe Kalesi¹¹, Sınırtası Kalesi¹² ve Karasal Höyük¹³ bu döneme ait buluntu veren merkezlerdir (Ceylan A.-Ceylan, N., 2018, s. 47).

Kuzeydoğu Anadolu'da Tunç Çağ'ı belirtileri gösteren merkezler Ardahan'da Sengertepe Kalesi¹⁴, Şeytan Kalesi¹⁵, Akçakale¹⁶, Adalar Höyük¹⁷, Karasal Höyük¹⁸, Sınırtası Kalesi¹⁹, Beşiktepe Yerleşmesi²⁰, Topyolu Mezarlık alanı²¹ ve Cinnik Kurganlarıdır²².

Anadolu M.Ö. 1200'ler de Demir Çağ'ına girmiştir. Bu dönemde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde devletler kurulmuştur. Bunlardan birisi de Doğu Anadolu Bölgesinde kurulan ve Doğuda İran Azerbaycan'ında ki

⁹ (Kökten, 1944, s. 672; Bingöl, 2003, s. 166-167; Alp-Ceylan, 2006, s.375-390; Kozbe-Ceylan vd, 2008: Akça kale; Ceylan, A.-Ceylan, N., 2018, s. 81-83.)

¹⁰ (Bingöl, 2003, s. 167; Kozbe-Ceylan vd, 2008: Beşiktepe; Ceylan, A.-Ceylan, N. 2018, s. 97.)

¹¹ (Bingöl, 2003, s. 169-170; Kozbe-Ceylan vd, 2008: Sengertepe Kalesi; Ceylan, A.- Ceylan, N. 2018, s. 116-117.)

¹² (Bingöl, 2003, s. 171; Kozbe-Ceylan vd, 2008: Sınırtası Kalesi; Ceylan, A.-Ceylan, N. 2018, s. 110.)

¹³ (Bingöl, 2003, s. 170; Kozbe-Ceylan vd, 2008: Karasal Höyük; Ceylan, A.-Ceylan, N. 2018, s. 125.)

¹⁴ (Bingöl, 2003, s. 169-170; Kozbe-Ceylan vd, 2008: Sengertepe Kalesi; Ceylan, A.- Ceylan, N. 2018, s. 116-117.)

¹⁵ (Bingöl, 2003, s. 168-169; Kozbe-Ceylan vd, 2008: Şeytan Kalesi; Ceylan, A.-Ceylan, N. 2018, s. 122.)

¹⁶ (Kökten, 1944, s. 672; Bingöl, 2003, s. 166-167; Alp-Ceylan, 2006, s. 375-390; Kozbe-Ceylan vd, 2008: Akça kale; Ceylan, A.-Ceylan, N., 2018, s. 81-83.)

¹⁷ (Bingöl, 2003, s. 167-168; Kozbe-Ceylan vd, 2008: Adalar; Ceylan, A.-Ceylan, N. 2018, s. 123.)

¹⁸ (Bingöl, 2003, s. 170; Kozbe-Ceylan vd, 2008: Karasal Höyük; Ceylan, A.-Ceylan, N. 2018, s. 125.)

¹⁹ (Bingöl, 2003, s. 171; Kozbe-Ceylan vd, 2008: Sınırtası Kalesi; Ceylan, A.-Ceylan, N. 2018, s. 110.)

²⁰ (Bingöl, 2003, s. 167; Kozbe-Ceylan vd, 2008: Beşiktepe; Ceylan, A.-Ceylan, N. 2018, s. 97.)

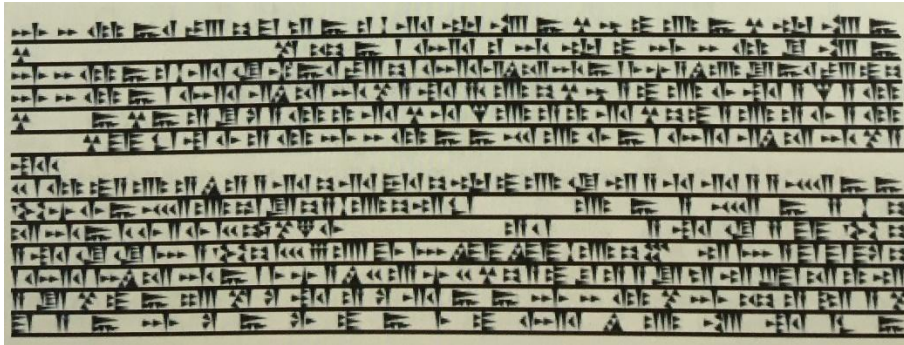
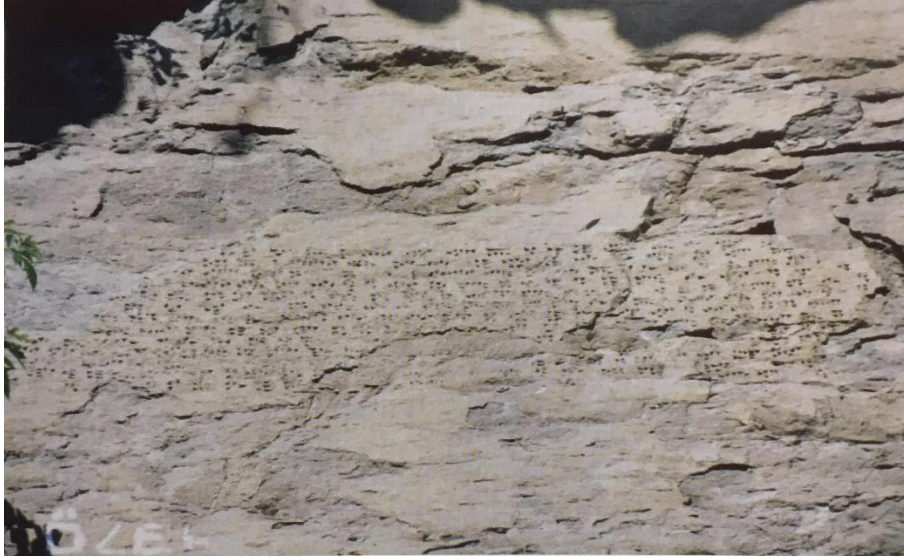
²¹ (Bingöl, 2003, s. 170-171, Kozbe-Ceylan vd, 2008: Topyolu Mezarlık Alanı; Ceylan, A.-Ceylan, N. 2018, 103.)

²² (Ceylan, A.-Ceylan, N. 2018, s. 106.)

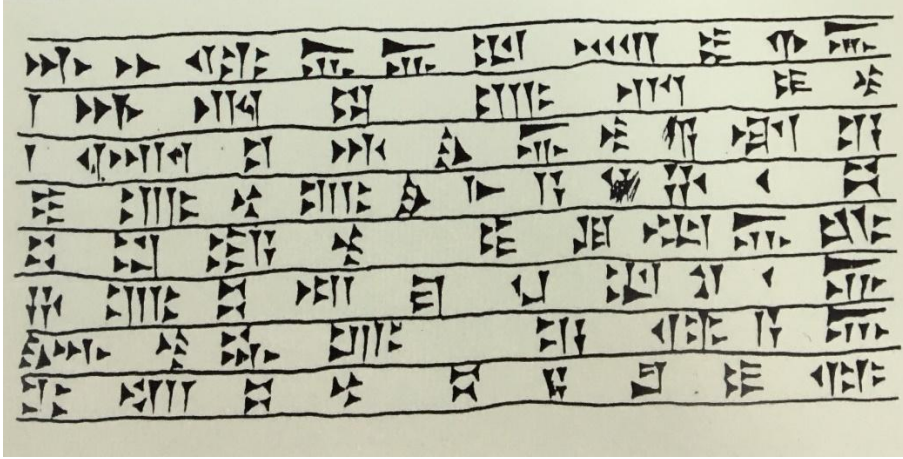
Savalan Dağlarına, batıda Karası-Fırat'a, kuzeyde Kuzey Ermenistan Dağlarına ve Güneyde Zağros Dağlarıyla birleşen Doğu Toroslara kadar yerleşim bölgesi sınırları olan Urartu Devleti'dir (Belli, 1982, s. 151; Salvini, 2006, s. 25). Urartu Devleti genişleme politikası doğrultusunda Urartu ülkesinin dört bir yanına seferler düzenlemiştir. Bu sefer güzergâhlarından biride kuzey yönünde yapılan seferlerdir. Urartu kralları sefer yaptıkları bu bölgelerde birçok yazıt bırakmışlardır. Bu kapsamda Urartu krallarının bölgedeki faaliyetlerini göstermesi bakımından Ardahan il sınırları içerisinde çok önemli olan iki yazıt tespit edilmiştir (Ceylan, A.-Ceylan, N. 2018: 65). Bu yazıtlardan biri Hanak İlçesi Ortakent Beldesinin 3 km. kuzeyinde yer alan, halk arasında Morev olarak adlandırılan bölgede bulunan ve I. Argışti (M.Ö. 786-764) dönemine ait olduğu sanılan yazıttır (Payne, 2006, s. 185-186). Bu yazıtların ikincisi ise Çıldır İlçesinin yaklaşık 30 km. güneyinde yer alan Taşköprü Köyü'nün kuzeyindeki kayalık alanda bulunan ve II. Sarduri (M.Ö. 764-734) dönemine tarihlenen yazıttır (Payne, 2006, 239).

Uratular'ın Kuzeydoğu Anadolu'daki faaliyetleri bu şekilde iken, M.Ö. II. Binyıl ile M.Ö. VIII. Yüzyıl arasındaki dönemde Kırım merkez olmak üzere Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Kimmerler ve onları takiben İskitler, Kakasya geçitleri olan Gerusin/Portae, Sarmaticae/Daryal ve Osset geçitlerini aşarak Ön Asya'da görülmeye başlamışlardır.

Kimmerlerin ardından ise İskitler Derbent-Demir Kapı geçitlerini aşarak Ön Asya'ya yayılmaya başlamışlardır. Ön Asya'nın siyasi çehresinin değişmesinde çok etkili olan bu topluluklar Urartu ve Frig Devletlerini yıkıp, Lidya Devletini önemli ölçüde tahrip etmişlerdir. Konar-Göçer bir yapıda olan Kimmer ve İskit toplulukları Anadolu topraklarını terk ederken kendi kültürlerinin mirası sayılabilecek yer adları ve çeşitli arkeolojik kanıtlar bırakmışlardır. Ardahan İli Posof İlçesine bağlı Yurbaşı eski ismiyle Sakabol ve Sütölük eski ismiyle Satkabel köylerinin eski isimleri, bu topluluklardan günümüze kalan yer adlarıdır. (Özgül, 2015, 159 vd.).

Şekil 1: Hanak/Ortakent Yazıtı

Şekil 2: Çıldır/Taşköprü Yazıtı

Bölge tarihinin aydınlatılması yolunda Posof İlçesinde yaptığımız yüzey araştırmalarında tespit ettiğimiz merkezler ve özellikleri şu şekildedir.

1. Savaşır (Cancak) Kalesi ve Kulesi

Ardahan İli Posof İlçesi'nin 20 km. güneydoğusundaki savaşır Köyü'nün 400 m. doğusunda yer almaktadır. Gürcistan devlet sınırı ma yakın bir konumda bulunan kale doğu-batı doğrultulu olup 1715 m. yükseklikteki

bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Kale kalıntısının batı tarafında bir kule kalıntısı yer almaktadır. 11x14.20 m. ölçülerine sahip olan kulenin duvar kalınlığı 2.30 m. dir. Kule kalıntısının en yüksek kısmı güney tarafta olup yaklaşık 16 m. en kısa kısmı ise doğu ve kuzey tarafta olup 4 m. yükseltiye sahiptir. Kulenin günümüze kalan duvar kalıntıları incelendiğinde köşe kısımlarda düzgün kesme taş, aralarda ise moloz taş ve harç kullanılmıştır.

Şekil 3: Savaşır (Cacak) Kalesi ve Kulesi

2. Yurtbekler (Cak) Kalesi

Cak kalesi Posof İlçesi'nin 16 km. doğusundaki Yurtbekler Köyü'nün yaklaşık 1,5 km. güneyinde yer almaktadır. Deniz seviyesinden 1693 m. yükseltide yer alan ve batısından Cak Suyu geçen kale Gürcistan devlet sınırına hâkim bir tepe üzerinde bulunmaktadır. 18x20 m. ölçülerine sahip olan kalenin duvar kalınlığı 1.10 m. dir. Doğu batı doğrultulu uzanan kalenin girişi güney tarafta olup yıkık bir halde bulunmaktadır. Kalenin kuzey ve batı cepheleri oval, doğu ve güney cepheleri ise düz bir şekilde inşa edilmiştir. Türkiye-Gürcistan sınırına yakın bir konumda bulunan kale askeri bölge içerisinde bulunması nedeniyle fazla bir tahribata uğramamıştır. Fakat kısmen kaçak kazı izlerine rastlanmaktadır. Kale inşasında kum çakıllı harç

ile beraber alt kısımlarda büyük blok taşlar kullanılırken üst kısımlarda daha küçük taşlar kullanılmıştır.

Şekil 4: Yurtbekler (Cak) Kalesi

3. Erim (Dodopal) Kalesi

Posof İlçesi'nin 22 km. kuzeydoğusundaki Erim Köyü'nün 600 m. doğusunda yer almaktadır. 1628 m. yükseltideki bir tepe üzerinde yer alan kale Gürcistan devlet sınırına sıfır konumdadır. 30x10 m. ölçüleriyle dikdörtgen bir plan arz eden kale doğu-batı doğrultulu olup girişi doğuda yer almaktadır. Günümüzde güney ve doğu sur kalıntılarının ayakta kalmayı başardığı kalenin duvarlarının yapım tekniğinde harçlı sistem kullanılmıştır. 1.15 m. kalınlığındaki kale surları orta büyüklükteki taşların harçla birleştirilmesi ile yapılmıştır.

Şekil 5: Erim (Dodopal) Kalesi

4. Kol Kalesi

Ardahan İli Posof İlçesi'nin 23 km. güneybatısındaki Kol Köyü'nün yaklaşık 1,5 km. doğusunda yer almaktadır. 1860 m. yükseltideki korunaklı bir tepe üzerinde ana kaya üzerine doğu-batı doğrultulu olarak inşa edilmiştir. 15x60 m. ölçüleriyle dikdörtgen bir plan arz eden kalenin duvar kalınlığı 1.20 m. olup yer yer değişmektedir. Doğu ve batı sur kalıntıları günümüze kadar gelebilen kalenin bulunduğu bölge Kurpagir olarak isimlendirilmektedir. Güneyinden Çayağzı Deresi geçen kalenin girişi batı tarafta yer almaktadır. Kaçak kazı izlerine rastlanılan kalenin duvarlarının yapımında harç malzemesi kullanılmıştır.

Şekil 6: Kol (Kol) Kalesi

5. Özbaşı (Ğniye) Kalesi

Ğniye kalesi Posof İlçesi'nin 7 km. kuzeydoğusundaki Özbaşı Köyü'nün 450 m. Güneydoğusunda yer almaktadır. 1520 m. yükseltide yer alan kale 15x50 m. ölçülerinde olup 1.30 m. duvar kalınlığına sahiptir. Kuzey-güney doğrultulu olarak inşa edilen kalenin doğu tarafı uçum olup bu uçurumun altından bir dere geçmektedir. Kalenin günümüze kalan kalıntıları kuzey ve doğu surlarıdır. Kuzey surun en yüksek yeri 6 m. iken doğu surun en yüksek yeri 9 m. yükseltiye sahiptir. Kaçak kazı izlerine rastlanılan kalenin yapımında moloz yonu taş malzeme tercih edilmiştir.

Şekil 7: Özbaşı (Çmiye) Kalesi

6. Kumlukoz (Çume) Altun Kale

Ardahan İli Posof İlçesi'nin 13 km. kuzeydoğusundaki Kumlukoz Köyü'nün 800 m. kuzeybatısında yer almaktadır. 1503 m. yükseltide bulunan kale 8.50x13.80 ölçülerinde olup 90 cm. duvar kalınlığına sahiptir. Doğu-batı doğrultulu olan kale ana kaya üzerine inşa edilmiş olup kuzey, güney ve doğusu uçurum şeklindedir. Yapıldığı yer itibariyle korunaklı bir yapı arz eden kalenin güney taraftaki uçurumun tam ortasında girişi üçgen biçimli bir mağara bulunmaktadır. Kalenin günümüze ulaşabilen kalıntıları kuzey ve güney surlarıdır. Güneyinden bir dere geçen kalenin duvar örgüsüne bakılacak olursa orta büyüklükteki taşların çakıllı harçla birleştirilmesi ile yapılmıştır.

Şekil 8: Kumlukoz (Gume) Altun Kale

7. Çakırkoç (Mere) kalesi

Posof İlçesi'nin 8 km. güneybatısındaki Çakırkoç Köyü'nün 500 m. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Dışardan bakıldığında yarımadaı andıran 1480 m yükseltideki bir tepe üzerine inşa edilen kalenin doğu tarafında Değirmen Dere, batı tarafında Kör Dere, güneyinde 2550 rakımlı Ilgar Dağı ve kuzeyinde ise Posof Çayı yer almaktadır. Bulunduğu yer itibarıyla içinde bulunduğu coğrafya ya hâkim bir konumda inşa edilen kale dikdörtgen bir plan arz edip doğu tarafından Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı geçmektedir. Doğu-batı doğrultulu olan kale batıda iç ve doğuda dış kale olarak ikiye ayrılmış iç kale 40x60, dış kale 40x180 ölçülerine sahiptir. Kalenin günümüze kalan kalıntıları incelendiğinde doğu sur duvarının yüksekliği 5.70 m. duvar kalınlığı 1.10 m. batı sur duvarlarının yüksekliği 6.50 m. duvar kalınlığı 1.60 m. olup buradan anlaşılacağı üzere sur duvar kalıntılarının yüksekliği ve kalınlığı yer yer değişiklik göstermektedir. Kaçak kazı izlerine rastlanılan kalenin yapım malzemesi incelendiğinde moloz taş ve çakıllı kireç harcı kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 9: Çakırkoç (Mere) Kalesi

8. Söğütlükaya (Hunemis) Kulesi-1

Hunemis Kulesi Posof İlçesi'nin 11 km. kuzeybatısındaki Söğütlükaya Köyü'nün yaklaşık 1,5 km. güneybatısında yer almaktadır. Batısından Posof Çayı geçen kule çayın akış yönüne göre doğuda yer almaktadır. 1520 m. yükseltide ki bir tepe üzerinde yer alan kule 8.10x11.20 ölçülerinde olup 1.60 m. duvar kalınlığına sahiptir. Doğu-batı doğrultulu inşa edilen kulenin üst kısımları yıkık bir halde olup kuzey, güney ve doğu duvarları hafif bombeli batı duvarı ise düz bir planda yapılmıştır. Kaçak kazı izlerine rastlanılan kulenin duvar yükseklikleri incelendiğinde en kısa yeri kuzeydoğu köşesi olup 1.50 m. en yüksek yeri güneydoğu köşesi olup 5.20 m. yükseltiye sahiptir. Kule kalıntısının yapı malzemesi incelendiğinde köşelerde düzgün kesme taş, aralarda moloz yonu taş ve harç olarak ta çakıllı kum kullanılmıştır.

Şekil 10: Söğütlükaya (Hunemis) Kulesi-1

9. Söğütlükaya (Hunemis) Kulesi-2

Kule Posof İlçesi'nin 11 km. kuzeybatısındaki Söğütlükaya Köyü'nün 2 km. batısında yer almaktadır. Doğusundan Posof Çayı geçen kule çayın akış yönüne göre batıda bulunmaktadır. 1545 m. yükseltideki bir tepe üzerinde ana kaya üzerine inşa edilen kule 8x15 m. ölçülerinde olup 3 m. duvar kalınlığına sahiptir. Kuzey-güney doğrultulu olan kule dikdörtgen bir plana yakın fakat bütün köşeleri bombeli bir şekilde inşa edilmiştir. Günümüze gelebilen kalıntıları itibariyle 5.20 m. yükseltiye sahip olan kulede kaçak kazı izlerine rastlanmıştır. Yapı malzemesi olarak farklı büyüklükteki taşların moloz yonu taş ve çakıllı harç ile birleştirilmesi sonucu inşa edilen kulenin Söğütlükaya Kulesi-1'e göre daha eski olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 11: Söğütlükaya (Hunemis) Kulesi-2

10. Kapan Taşlı Dam

Ardahan İli Posof İlçesi'nin 10 km. batısındaki Gürarmut (Koliska) Köyü'nün Kapan Mahallesi'nin 350 m. Kuzeyinde yer almaktadır. Kapan Mahallesi'nin kuzeyindeki çayırılık alanda yer alan yapının doğusundan Posof Çayı'nın bir kolu geçmektedir. 1740 m. yükseltide yer alan taşlı dam iç cephe olarak 3.30x5.70 m. ölçülerinde olup 1.80 m. yüksekliğe sahiptir. Kuzey-güney doğrultulu olan bu yapı dikdörtgen bir plan da inşa edilmiş olup girişi doğuda yer almaktadır. Girişi taştan, duvarları farklı büyüklükteki taşlardan harçsız bir şekilde inşa edilmiş olan yapının üst köşeleri oval bir görünüm arz etmektedir. Yapının en dikkat çekici özelliği ise iç cephe olarak tam ortasından taş bir kemer bağlamanın geçmesidir. Bulunduğu yerin zemini itibariyle toprağın tamamen altında bulunan yapı da kaçak kazı izlerine rastlanmıştır.

Şekil 12: Kapan Taşlı Dam

SONUÇ

Doğu Anadolu'nun kuzeydoğu kısmında yer alan Ardahan ili, fiziki coğrafya, iklim ve stratejik yapısı ile çok önemli bir bölgedir. Fiziki coğrafya özellikleri bakımından sert iklim şartlarına sahip olan bölge, hayvancılık için temel özelliklere sahiptir. Bölge bu özelliklerinin yanı sıra, zengin maden yataklarına da sahiptir. Bu nedenle Urartu Devleti olmak üzere, birçok topluluk bölgede siyasi hâkimiyet kurmak için mücadele vermiştir.

Ardahan İlinin kuzeyinde yer alan Posof, bulunduğu coğrafyadaki iklim şartlarından farklı olarak daha ılıman bir özellik göstermektedir. Posof İlçesi, Anadolu'da ki tarihi yollardan biri olan Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars güzergâhının üzerinde olup Kafkaslara geçişte bir köprü olmuştur. Günümüzde ise Posof İlçesi'nde bulunan ve Gürcistan'a bir geçiş noktası olan Türk Gözü Sınır Kapısı, bu köprü özelliğini devam ettirmektedir.

Posof bölgesinde yapılan eskiçağ araştırmaları çok azdır. Bu nedenle aynı coğrafi bölgeye ait olan yakın merkezlerde (Ardahan-Kars) geçmişten

günümüze yapılan yüzey araştırmaları incelenmiştir. Özellikle geçmişte İ.K. Kökten, günümüzde ise benim de üyesi olduğum A. Ceylan başkanlığındaki ekip tarafından yürütölen Doğu Anadolu Araştırmaları incelendiğinde bölgedeki kültürel dokunun zengin olduğu, bölge tarihinin Paleolitik dönemlere kadar gittiği anlaşılmıştır. Anadolu ile Kafkaslar arasında bir köprü vazifesi gören Posof bölgesinde yaptığımız tarihi ve arkeolojik araştırmaların verilerini değerlendirdiğimizde ise, ağırlıklı bir kale yerleşiminin olduğu ortaya çıkmaktadır. Kalelerin en önemli özelliği, Kafkaslardan Anadolu'ya gelen tali yollar üzerinde bulunmalarındır. Yer yer kaçak kazı izlerine de rastlanılan bu kalelerin günümüze gelebilen kalıntılarını incelediğimizde büyük bir tahribata uğradıkları görölmö. Bu kalelerin yapım tekniği ve duvar özelliklerine bakıldığında daha çok Orta Çağ özelliği gösterdikleri ortaya çıkmaktadır.

Bölgede yapılacak olan kazı ve yüzey araştırmaları sayesinde tespit edilen kalelerin mimari özelliklerinin yanı sıra eskiçağdaki fonksiyonları daha detaylı bir biçimde ortaya çıkacaktır.

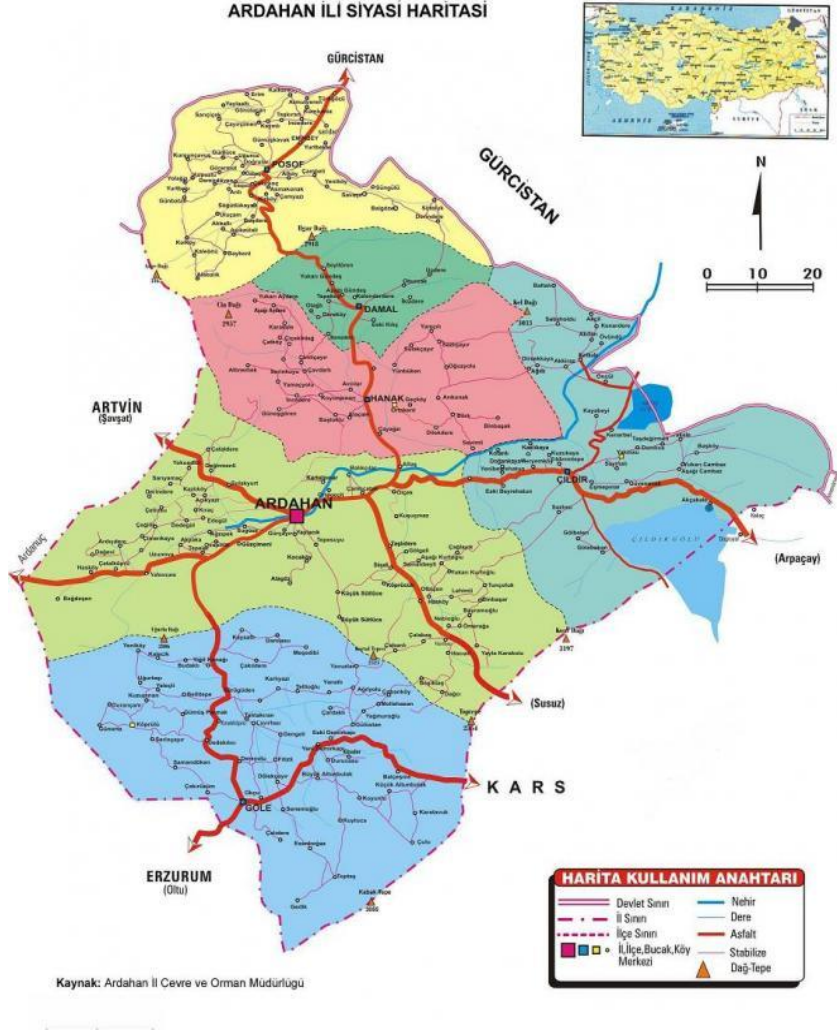
KAYNAKLAR

- Alp, N. vd. (2006). “Ardahan/Çıldır Akçakale Adası Kazısı Ön alışma Raporu”, 28. Kazı Sonuçları Toplantısı-I, Çanakkale, 375-390.
- Ardahan Valiliği ed ve evre Hizmetleri şube Müdürlüğü, (2017). Ardahan İli 2016 Yılı evre Durum Raporu, Ardahan.
- Belli, O. (1982). “Urartular”, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I, İstanbul, 139-208.
- Bingöl, A. (2003). *En Eski ağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Kars ve evresi*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış doktora Tezi).
- Ceylan, A. (2008). *Doğu Anadolu Araştırmaları I Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır (1998-2008)*, Erzurum.
- Ceylan, A. (2011). “Çıldır Akçakale Kazıları”, (Ed. şahin, H.-Konyar, E.- Ergin, G.), Özsait Armağanı, İstanbul, s. 85-96.
- Ceylan, A. (2015). *Doğu Anadolu Araştırmaları II Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır (2008-2015)*, Erzurum.
- Ceylan, A. (2017). “Yeni Bulgular Işığında Kuzeydoğu Anadolu'da Diauehi Krallığı ve Urartular”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 20, 517-568.
- Ceylan, A. Ceylan, N. (2018). *Doğunun Sönmeyen Yıldızı Akçakale ve ıldır Araştırmaları*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:1249.
- Ceylan, A. vd. (2018). *Eskiçağda Kars Kaleleri*, Erzurum.
- Ceylan, A.-Alp, N. (2004). “Akçakale 2004 Sezonu Ön Raporu”, Doğu Anadolu

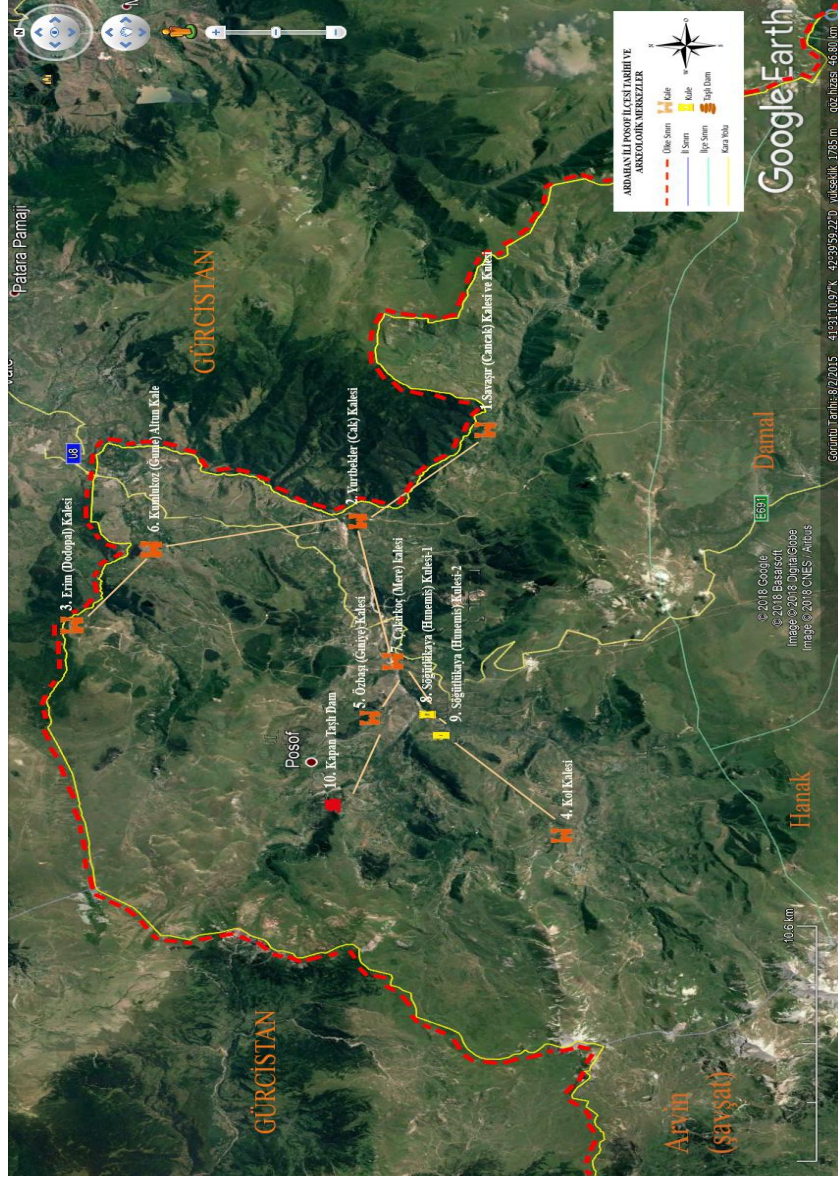
- Yüzey Araştırmaları Projesi, Erzurum.
- Ceylan, N. (2016). “*Pasin Ovasının Kuzeye Açılan İki Tarihi Yolu*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:9, Sayı: 43, 656-671.
- Çiftçi, M. (2014). *Ardahan Posof'ta Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*, Kars, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi).
- Harman kaya, S.-Tanındı, O. (1996). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-I: Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.
- Harman kaya, S.-Tanındı, O. (1997). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-II: Neolitik*, İstanbul.
- Harman kaya, S.-Tanındı, O. (1998). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-III: Kalkolitik*, İstanbul.
- Karpuz, H. (1977). “*Camuşlu'da Yontma Taş Çağı Kaya Resimleri*”, Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi 112/10, Ankara, 1-16.
- Kaya, G. (2004). *Posof İlçesinin Coğrafyası*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Kaya, G. (2005). “*Posof Çayı Havzasında Yerleşmeler*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-1, 71-96.
- Kozbe, G.-Ceylan, A. (2008). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-6 Demir Çağları 1-2*, İstanbul.
- Kökten, İ.K. (1943). “*Kars'ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Rapor*”, Belleten VII/27, Ankara, 601-613.
- Kökten, İ.K. (1944). “*Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları*”, Belleten VIII/32, 659-680.
- Kökten, İ.K. (1948). “*Kars'ın Tarih Öncesi*”, TTKong 3, Ankara, 194-204.
- Kökten, İ.K. (1964). “*Karain'in Türkiye Prehistoryasındaki Yeri*”, Türk Coğrafya Dergisi 22-23, Ankara, 17-27.
- Kökten, İ.K. (1970). “*Yazılıkaya'da ve Kurbanğa Mağarasında (Kars-Camuşlu) Yeni Bulunan Dip Tarih Resimleri*”, Karseli 6/69, Kars, 2-156
- Kökten, İ.K. (1975). “*Kars ve Çevresinde Dip Tarih Araştırmaları ve Yazılıkaya Resimleri*”, Atatürk Konferansları V, Ankara, 95-104.
- Köroğlu, K. (1996). “*1995 Yılı Artvin-Ardahan İlleri Yüzey araştırması*”, XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I, 369-398.
- Markovin, V.I.- Mungaev, R.M., (2003). *Severny Kavkaz*, Moskva.
- Mirtskhulava, G.- Chikovani, G. (2014). “*Phase of Transition to the Kura-Araxes Culture in Eastern Georgia*”, Environment and Dwelling in the Early and Middle Bronze Ages South Caucasus, Problems of Early Metal Age Archaeology of Caucasus And Anatolia, Proceedings of International Conference, (Editors: Marine Kvachadze – Marina Puturidze – Nino Shanshashvili) Tbilisi, s.32-42.
- Narimanishvili, G.-Khimshashvili, K. (2009). “*The Bronze Age Settlements From Trialeti*”, Vakhtang Bridze 1st International Symposium Of Georgian Culture, June 21-29, 2008, Georgia.
- Özgül, O. (2015). “*Çoruh ve Kür Vadisinde Kimmer-İskit Yer Adları*”, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi 2, 159-179.

- Özgül, O.-Ceylan, N. (2017). “Eskiçağ’da Kafkasya Geçitleri (Daryal ve Derbent)”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt: IV, Sayı: XIII, 24-62.
- Payne, M.R. (2006). *Urartu Çivi Yazılı Belgeler Kataloğu*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Pehlivan, M. (1990). “Karaz Kültürü ve Hurriler”, Van Yüzüncü yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 1, Cilt: 1.
- Sagona, A.- Zmansky, P. (2015). *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye’nin En Eski Kültürleri, (M.Ö. 1.000.000-550)*, İstanbul.
- Sertkaya, O.F. (2014). “Kür Şad Adının Etimolojisi Veya Türk Tarihinde Kür Şad Adlı Bir Kişi Varmıdır?”, Gazi Üniversitesi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları dergisi, 14, 1-10.
- Tarhan, M. T. (1976). “Eskiçağ’da Kimmerler Problemi”, VIII. Türk Tarih Kongresi-1, Ankara, s. 355-369.
- Salvini, M. (2006). *Urartu Tarihi ve Kültürü*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

HARİTALAR

Harita 1. Ardahan İl Siyasi Haritası

Harita 2. Ardahan İli Posaf İlçesi Tarihi ve Arkeolojik Merkezler